

Зенон Когут
Володимир Мезенцев
Володимир Коваленко
Юрій Ситий

Гетьманські резиденції Батурина

Торонто, 2011

КАНАДСЬКИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ (КІУС), Едмонтон і Торонто
ПРОГРАМА ДОСЛІДЖЕННЯ СХІДНЬОЇ УКРАЇНИ ім. КОВАЛЬСЬКИХ (КІУС)
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ
ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ «УКРАЇНІКА», Торонто
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

представляють науково-популярне видання:

ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕТЬМАНСЬКИХ РЕЗИДЕНЦІЙ БАТУРИНА

Десять років Батуринському українсько-канадському проєктові 2001-2011 рр.

Автори: **Зенон Когут, Володимир Мезенцев, Володимир Коваленко, Юрій Ситий**

Фотографії: Володимира Мезенцева, Володимира Коваленка, Юрія Ситого, Юрія Москаленка, Антона Конопацького

Упорядник: Володимир Мезенцев

Рекомендовано до друку дирекцією Канадського Інституту Українських Студій
Альбертського Університету

Видавництво «Гомін України»/“Ukrainian Echo”
83 Christie Street, Toronto, Ontario, Canada M6G 3B1
Tel.: (416) 516-2443. Email: homin@on.aibn.com

Редактор: Софія Сосняк
Комп’ютерний дизайн: Михайло Гуцман

Друкарня InteleX
4195 Dundas St. W., Suite 306, Toronto, ON, Canada M8X 1Y4
Tel.: (416) 239-2022. Web: www.inteleX.ca/printing

Цю статтю вперше оприлюднено в газеті «Гомін України», Торонто, рік LXIII, № 19 (3405), за 17 травня 2011 р., с. 3-4, 9-10. Автори висловлюють подяку редакції газети за сприяння її передруку. У цій брошурі статтю опубліковано з деякими поновленнями тексту, замінами та доповненням кольорових ілюстрацій. Перевидання здійснено коштом Канадського Інституту Українських Студій та Дослідного Інституту «Україніка».

© Володимир Мезенцев, 2011

© «Гомін України», оригінал-дизайн, 2011

На першій сторінці обкладинки: Брама цитаделі фортеці Батурина XVII ст. Реконструйовано корпорацією «Укрреставрація» (Київ) у 2008 р. Світлина В. Мезенцева.

Торонто: Видавництво «Гомін України», 2011

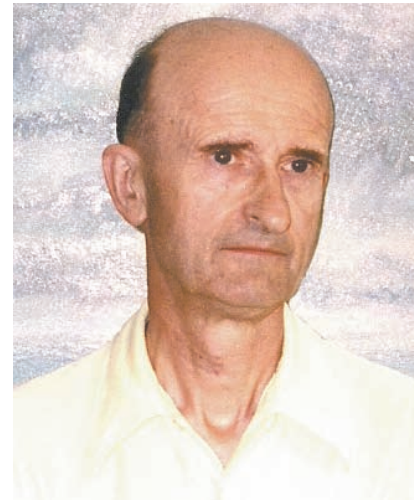
Директор Канадського Інституту Українських Студій та голова Батуринського проєкту проф. Зенон Когут виступає перед студентами, учасниками розкопок у Батурині.

Президент Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці та патрон Батуринського проєкту проф. Орест Попович.

На жаль, масштабні реконструкції архітектурних і оборонних споруд XVII-XIX ст. та будівництво скульптурних пам'ятників українським гетьманам і козакам у м. Батурині Чернігівської області, які проводились там потужним державним коштом за сприянням кол. президента України Віктора Ющенка, припинились у 2010 р. Субсидія на торішні розкопки Батурина від Чернігівської обласної адміністрації (голова д-р Володимир Хоменко) була значно скромнішою, ніж президентські гранти на археологічні дослідження міста у 2008-09 рр. Незважаючи на ці фінансові обмеження та політичні зміни в Україні, наша українсько-канадська археологічна експедиція плідно продовжила планомерні щолітні розкопки гетьманської столиці головне завдяки щедрій і стабільній підтримці академічних спонсорів та жертводавців у Канаді та ЗСА.

Вже десять років історико-археологічне вивчення Батурина спонсорує Програма Дослідження Східної України ім. Ковальських при Канадському Інституті Українських Студій (КІУС) в Едмонтоні й Торонті, Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці (НТШ-А) та Понтифікальний Інститут Середньовічних Студій (ПІСС) Торонтського універ-

Володимира та Роман Васишини (Філадельфія), щедрі благодійники Батуринського проєкту.

Ліворуч: д-р Володимир Мезенцев (КІУС), д-р Володимир Коваленко (ЧНПУ), проф. Мартін Дімнік (ПІСС) та Юрій Ситий (ЧНПУ).

Портрет гетьмана України Івана Мазепи, XVIII ст.
Дніпропетровський художній музей.

ситету. Провідний історик козацько-гетьманської держави, директор КІУСу та Програми Ковальських, проф. Зенон Когут очолює цей проект. Президент НТШ-А проф. Орест Попович є його патроном та академічним дорадником.

Дослідники Батурина щиро дякують за гранти та дотації, які надали на розкопки міста та підготовку публікацій у 2010-11 рр. "The John and Mary A. Yaremko Foundation", Головна Управа Ліги Українців Канади (попередній голова Крайової Управи д-р Олег Романшин та теперішній голова ЛУК мгр Орест Стеців), Крайова Управа Ліги Українок Канади (голова Христина Бідяк), Дослідний Інститут «Україніка» (президент мгр Орест Стеців), Фундація «Прометей» (голова мгр Марія Шкамбара), Фундація Кредитової Спілки «Будучність» (голова ради директорів Орест Коструба, персонально Христині Бідяк та Галині Винник), Українська Кредитова Спілка (головний управитель УКС та президент УНО Тарас Підзамецький), Асоціація

Українських Вчителів Канади (персонально Кароліні Малецькій), Рада у Справах Культури СКУ (голова Анна Кісіль), український ресторан «Золотий Лев» (власниця Анна Кісіль) та "St. Barbara's Pharmacy Ltd." (власники Омелян та Зеня Хабурські) у Торонті, Меморіальний Фонд ім. Марусі Онищук та Іванка Харука при КІУС (засновник Петро Малофій, Едмонтон), Фонд "Поміч Україні" у Монреалі (голова Богдан Баб'як), Фонд Катедр Українознавства при Гарвардському університеті (директор д-р Роман Процик, Філадельфія), Українсько-Американська Асоціація Університетських Професорів (президент проф. Любомир Винар), Українська Православна Церква у Америці та Фундація Альбертського університету в ЗСА, Чікаго.

З пошаною оприлюднимо імена численних приватних осіб у Канаді та Америці, які пожертвували на Батуринський археологічний проєкт минулого і цього року. Це є вельмишановні проф. Зенон Когут, проф. Богдан Медвідський (Альбертський університет), Марія Бреннейс (Едмонтон), Петро та Джін Михайлишини (Вінніпег), Іван й Христина Іванчишини, д-р Юрій Іванчишин та д-р Вільгельміна Дегрот, д-р Марія Фішер-Слиж, Зоя Гуцуляк, Олена Негрич, мгр Анна Троян, д-р Ярослав О. Шкляр, Андрій Малецький та Дарія Малецька-Гріффін, Євгенія Хімчак, Оксана і Ярослав Соколики, Леонід Ліщина, Мирослав та Дарія Дяковські, Валентина Тібо, д-р Ернест Еващук, Ніна Чиж, Богдан і Олександра Бульчаки, адв. Богдан Жаровський, д-р Оксана Сав'як, Ірина Бойко-Паар, Василь Мойсяк, Іван та Наталя Ємці, Ольга та Лі Янчули, Рома Янчинська (у світлу пам'ять її вуйка Вальдемiра Янчинського), Орест і Тетяна Джулинські, письменниця Лідія Палій,

Територія колишньої Батуринської фортеці.
Аерофотозйомка Ю. Москаленка, 2006 р.

Вигляд Батурина до зруйнування 1708 р. Реконструкція В. Коваленка, малюнок С. Дмитрієнка, 2007.

Реконструйовані рів, вал та зрубні стіни й вежі цитаделі фортеці Батурина з дерев'яною церквою св. Воскресіння і мурованими гетьманською резиденцією (зліва) й скарбницею XVII ст. на її подвір'ї. Світлини В. Мезенцева, 2010.

Дослідження підземного ходу на цитаделі у 2008 р.
Фото В. Коваленка.

Галина, Олена та Роман Кудла, Роман і Дарія Пільків, Адріянна й Микола Цьомкало, Стефанія та Михайло Ходан, Марія Підкович, Мирон Дилинський, Рая Юхименко, Юрій, Леся та Людмила Шанти і Тереза Стадник (Торонто), Люба Левицька (Монтреаль), Лаврентія Туркевіч (Нью-Йорк), Наталя Гончаренко, Оксана Лобачевська, Олена Галкович (Бавнд-Брук, Нью-Джерзі), Лаура-Лариса Заїка, Оксана Ванчицька-Ворох, Марта Д. Шиприкєвіч, Богдан Корзеньовський (Філядельфія), Катерина Васильченко (Деві, Фльоріда). Більшість з названих організацій, фондаций, кредитівок, компаній та високоповажних добротинців підтримують розкопки у Батурині багато років.

З особливою приємністю відзначимо вельмишановних поетесу Володимиру Васишин (літературний псевдонім Міра Гармаш) з роду славнозвісного гетьмана запорозького козацтва Михайла Дорошенка (1623-28 рр.) та її чоловіка митця Романа Васишина з Філядельфії за їх надзвичайно щедрий гетьманський дар на розбудову цього проекту.

Користуємось нагодою щиро подякувати президентові НТШ Америки у Нью-Йорку проф. Орестові Поповичеві та провідникові осередку товариства в Філядельфії д-р Ярославіві Заліпському за запрошення д-р Володимира Мезенцева доповісти членам НТШ-А про архітектурні реконструкції Запорізької Січі, Чигирини і Батурина та розкопки Мазепиної резиденції 2010 р. у лютому. Дуже дякуємо директорці Українського Музею ім. Патріярха Мстислава при Українській Православній Церкві у ЗСА в м. Бавнд-Бруці, Нью-Джерзі, Наталі Гончаренко за чудову організацію і рекляму

там лекції В. Мезенцева про десятилітнє вивчення старожитностей Батурина, а також голові відділу ім. св. Княгині Ольги Союзу Українок Канади при катедрі св. Володимира у Торонті мгр Анні Троян за гарну організацію там презентації цього лектора про останні археологічні відкриття в столиці Гетьманщини у лютому та березні.

Слід відзначити працівника Центру ім. Петра Яцика у Бібліотеці Робартс Торонтського університету Василя Сидоренка за його цінні бібліографічні, наукові, редакторські й технічні консультації і допомогу В. Мезенцеву в дослідженнях Батурина, підготовку електронних ілюстрацій для публікацій і лекцій та комп'ютерних реконструкцій Мазепиної резиденції та її декоративних деталей. З вдячністю згадаємо знаного колекціонера творів українського мистецтва і літератури Леонарда Кравчука (Вінніпег), який довгі роки збирає і пересилає йому важливі статті та ілюстрації з історії й культури козащини з інтернету, власної бібліотеки та колекцій.

Особлива подяка належить редакції «Гомону України» (Софії Сосняк і Михайлові Гуцманові), її головному редакторові д-р Олегові Романишинові та президентові Дослідного Інституту «Україніка» мгр Орестові Стецеву за їх активну підтримку Батуринаського проекту в громаді, важливі рекомендації, публікації великих і багатоілюстрованих статей про розкопки Мазепиної столиці на сторінках цієї авторитетної газети та зразкову організацію й рекляму публічних доповідів на таку тему в Українському Культурному Центрі Торонта. Мгр О. Стеців заснував фонд досліджень Батурина при своєму інституті і коштом від «Україники» фундує дорогу пересилку до Торонта та Києва нових книг з історії та археології Батурина і розповсюджує їх серед бібліотек, вчених і широкої громадськості діаспори та України.

* * *

Скорочення фінансування українською державою розкопок у Батурині змусило зменшити на третину число учасників нашої археологічної експедиції та обсяг польових досліджень 2010 р. у порівнянні до максимальних розмірів експедицій 2008-09 рр. Минулого літа в розкопках Батурина брало участь біля 100 студентів та науковців з університетів, музеїв і заповідників Чернігова, Ніжина, Києва, Батурина, Глухова, Сум, Харкова, Львова, Кам'янця-Подільського, Чернівців, Кіровограду, Мелітополя (Україна), Торонта та Едмонтону (Канада).

Копія портрета гетьмана Кирила Розумовського XVIII ст. з його палацу-музею у Батурині. Національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця".

Керівником Батуринської експедиції є завідувач кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка (ЧНПУ) д-р Володимир Коваленко, а його заступником – старший науковий співробітник кафедри археолог Юрій Ситий. Декан історичного факультету Чернігівського університету та директор Інституту історії, етнології та права ім. О. Лазаревського при ЧНПУ, відомий історик Гетьманату, проф. Олександр Коваленко надає цінну допомогу в організації та комплектуванні Батуринської експедиції та виданні її здобутків. Він сприяє праці Батуринського Національного історико-культурного заповідника, проведенню там наукових конференцій і публікації їх доповідей. Під керівництвом та за редакцією проф. О. Коваленка підготовлено і опубліковано збірник документів і матеріалів *Батурин: сторінки історії* (Чернігів, 2009). Там надруковані важливі писемні джерела з історії міста та вибірки з наших звітів про його розкопки та дослідження архітектурних пам'яток 1995-2009 рр.

Голова науково-дослідного відділу Глухівського на-

ціонального історико-культурного заповідника мгр Юрій Коваленко проводив археологічні розвідки на терені колишньої садиби Мазепи у Батурині з використанням американського металошукача. Співпрацівник Батуринської експедиції, історик та художник Сергій Дмитрієнко (Чернігів) у співавторстві з д-р В. Мезенцевим виконав серію мальованих та комп'ютерних реконструкцій Мазешиного подвір'я, палацу та його керамічних прикрас для наших видань. Завідувач відділу археології Київської Русі Інституту археології Національної академії наук України, член-кореспондент НАНУ Олександр Моця представляє свій заклад на розкопках Батурина та є консультантом експедиції.

Керівник Батуринського проекту проф. З. Когут не тільки спромігся зберегти його під час світової фінансової кризи, від якої потерпів КІУС, а навіть набагато збільшив фонди проекту в 2010-11 рр. Він визначає напрям історико-археологічних досліджень Батурина, інспектує наші розкопки, виступає з промовами перед їх учасниками та допомагає широко розповсюджувати по світу інформацію про археологічні відкриття у гетьманській столиці в пресових повідомленнях та *Бюлетені/Newsletter* КІУСу.

Д-р Володимир Мезенцев є науковим працівником цього інституту і виконавчим директором Батуринського проекту від канадської сторони та співкерівником розкопок Батурина. Знаний канадський історик Київської Русі проф. Мартін Дімнік (Понтифікальний Інститут Середньовічних Студій, Торонто) завідує фондом, що збирає його установа на розкопки Батурина. Він бере участь в історико-археологічних дослідках міста княжої доби та публікації матеріалів проекту в Канаді й Україні.

Докторант-фолклорист турецького походження Гусейн Ойлулар з Альбертського університету в Едмонтоні бере участь у батуринських розкопках з 2009 р. Він студіює спадщину українського козацтва в історичній пам'яті та надрукував два есеї про вивчення й відродження козацько-гетьманських традицій у Батурині за роки незалежності в збірках студентських праць Чернігівського університету 2010-11 рр.

* * *

У 1669-1708 рр. Батурин був столицею козацької держави і пережив золоту добу свого політично-адміністративного, економічного, демографічного й культурного розвитку. Місто досягло зеніту за блискучого правління гетьмана Івана Мазепи (1687-1709 рр.). Там знаходилась головна резиденція гетьманів, урядові

канцелярії та скарбниці, садиби вищих службовців й старшин/офіцерів козацького війська. За Мазепи в Батурині процвітали широкі комерційні й культурні контакти з Західною і Східною Європою, художні ремесла, будівництво мурованих й дерев'яних сакральних, світських та оборонних споруд. Вони розвивались на самобутніх народніх традиціях під впливом барокової архітектури, фортифікації й мистецтва Литви, Польщі та особливо Києва й Чернігова, найстарших і найбільших міст центральної України.

Гетьманська столиця була значним релігійним центром. У місті та околицях існувало близько 40 церков і каплиць та знаменитий Крупицький чоловічий монастир і скит й Новомлинський дівочий монастир.

1708 р. Мазепа у союзі зі Швецією виступив проти зростаючої контролю Москви над козацькою Україною. Цар Петро I послав 20 тисяч війська на чолі з фельдмаршалом Олександром Меншиковим оволодіти повсталим Батурином до підходу шведсько-української армії. 2 листопада того року після кількадечної облоги російське військо захопило, пограбувало і спалило

місто дотла й вигубило його залогу та мешканців, загальною близько 14 тисяч. Кількість жертв Батуринської трагедії є ледве не найбільшою серед людських втрат у битвах Північної війни (1701-21 рр.). Тотальне знищення одного з великих українських міст разом з населенням, розорення його церков, монастирів та навколишніх сіл мало більш каральну, ніж мілітарну ціль і відбулось не стихійно, а цілеспрямовано за письмовим наказом царя Меншикову. Антимосковські виступи Мазепи придушувались жорстоким терором і репресіями для залякання і деморалізації непокірного гетьмана, його соратників та вірних підданих у Гетьманщині й на Запоріжжі. Результати розкопок Батурина переконливо підтверджують і суттєво доповнюють писемні відомості та народні перекази про масову загибель цивільного населення під час масакри й пожежі міста та руйнацію храмів у його фортеці нападниками в 1708 р.

На основі об'єктивної аналізи цих писемних та археологічних свідчень провідні історики Росії визнали у 2008 р. факт масової різанини міщан Батурина без

Чолова та бічні фасади палацу К. Розумовського та південний флігель його садиби у Батурині (1799-1803 рр.) після реставрації 2005-09 рр. Фото В. Мезенцева.

Фрагмент гетьманської бронзової гармати, підірваної московським військом у 1708 р. і знайдений на Гончарівці. Археологічний музей Батуринського заповідника, знімок А. Конопацького.

огляду на статтю і вік військом царя Петра. До них на-самперед належить видатний мазепознавець, директорка Центру дослідження історії України Санкт-Петербурзького державного університету проф. Тетяна Таїрова-Яковлева. Д-р В. Коваленко підготував важливі праці, де аргументовано критикуються спроби деяких сучасних російських істориків тенденційно замінити вищевказані людські втрати та період запустіння Батурина. У світлі останніх історико-археологічних досліджень там детально розглядаються штурм і погром міста 1708 р., їх тяжкі наслідки та інші дискусійні питання про падіння Мазепиної твердині. Таку статтю В. Коваленка англійською мовою буде оприлюднено цього року в матеріалах міжнародної конференції «Полтава 1709», що готує до друку Український Дослідний Інститут Гарвардського університету, а його подібний україномовний есеї з'явиться в журналі «Український історик», виданні Острозької академії.

Археологічні джерела не лишають сумніву в тому, що основна територія Батурина в межах спаленої фортеці та цитаделі пів століття стояла у руїнах, згаріщах і пустці. У цей період небагатьом батурянам, котрим пощастило втекти чи сховатись під час розгрому міста, та новосельцям дозволялось селитись лише на слободах і передмістях поза фортецею. Царську заборону відроджувати покарану Мазепину столицю було скасовано за правління останнього гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського (1750-64 рр.), який повернув Батуринові статус столиці козацької держави.

Він відбудував місто і спорудив там свій розкішний палацово-парковий ансамбль 1799-1803 рр. та дві муровані церкви у стилі клясицизму. Після завершення

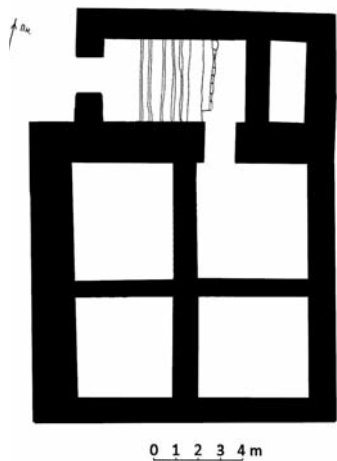
реставрації у 2009 р. цей палац-музей приваблює тисячі туристів. Матеріяли розкопок залишків двох цегляних флігелів садиби Розумовського та поховань жертв московської навали на її подвір'ї, проведені нашою експедицією у 2005-06 рр., опубліковані В. Коваленком, В. Мезенцевим та Ю. Ситим у *Віснику Чернігівського національного педагогічного університету*, випуск 87, Чернігів, 2011 р. Ці дослідження, зокрема, показують, що Меншиков перебив не тільки оборонців та мирне населення фортеці, а і мешканців неукріплених передмість Батурина.

Після смерті Кирила Розумовського у 1803 р. Батурин поступово занепав, втратив міські риси і дотепер лишається напів-аграрним поселенням. 2009 р. президентським наказом колишній гетьманській столиці подаровано адміністративний статус міста на вшанування її визначної ролі в історії України та 300-річчя Батуринської трагедії.

Гетьмани Дем'ян Многогрішний (1669-72 рр.), Іван Самойлович (1672-87 рр.) та Іван Мазепа у перше десятиліття свого правління мали центральну резиденцію у цитаделі-замку батуринської фортеці. Остання займала площу 26.4 га, а цитадель — 1.3 га. Їх укріплення складались з потужних ровів, валів з бастіонами, дубових стін, веж і брам, що звели за польського панування на Чернігівщині у другій чверті XVII ст. та поновили й підсилили у гетьманську добу до правління Мазепи. Оборонні та інші споруди фортеці й цитаделі були спалені у 1708 р. і їх рештки досліджуються археологами. В останній статті В. Коваленка аналізується зображення батуринської фортеці на мініятурі XVIII ст. у порівнянні з матеріалами її розкопок.

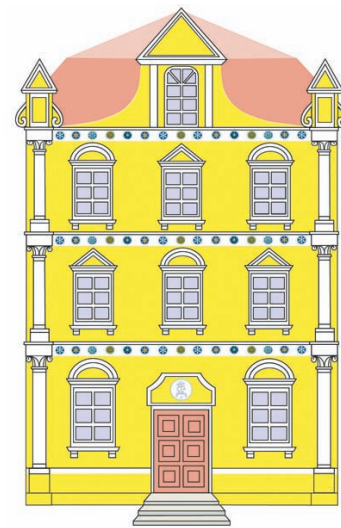
Розкопки розвалів стін цегляного палацу Мазепи на Гончарівці у 2010 р.

Плян палацу
за Ю. Ситим.

Чільна та бічна поздовжня фасади Мазепиного палацу на батуринській околиці Гончарівці (перед 1700 р.). Реконструкції В. Мезенцева, комп'ютерна графіка С. Дмитрієнка, 2011 р.

У північній частині цитаделі дослідники відкрили залишки великого дерев'яного одноповерхового будинку розміром 26 x 21 м з двома ганками, галерією та цегляними кахляними печами. Вірогідно, цю гетьманську резиденцію заснував Многогрішний після 1669 р. і перебудував й розширив Мазепа між 1687 р. та 1700 р.

На північ від неї виявили підземний хід, що веде за межі цитаделі до схилу берега р. Сейму, та місце, де стояла дерев'яна Воскресінська церква, фундована Мазепою. Імовірно, їй передував раніший дерев'яний замковий храм.

2008 р. на державне замовлення київські та львівські реставратори реконструювали у натурі дерево-земляні укріплення та вказані споруди на подвір'ї цитаделі за стилем українського барокко, проте у дещо зменшеному й спрощеному вигляді, ніж визначили археологічні дослідження їх решток. На південь від гетьманських покоїв вони здогадно (за аналогіями) відтворили архітектурний дизайн мурованої державної скарбниці на місці ще не ідентифікованої розібраної цегляної будови XVII ст.

За описом Батурина 1726 р., Мазепа мав у замку муровану військову канцелярію. Поруч стояли дві малі кам'яниці коменданта батуринського замку Самійла Целюріка. Сподіваємось знайти підмурки цих споруд у ході подальших розкопок.

На цвинтарі Воскресінської церкви у цитаделі розкопано найбільше могил і непохованих решток жертв нападу 1708 р. Археологічні дослідження, проведені там у 1995-2008 рр., показують, що приблизно 100 поховань належать переважно дітям та жінкам, які втратили життя під час різанини та пожежі гетьманської столиці. На багатьох кістяках виявлені сліди насильницької смерті. На дні рову цитаделі знайшли кістяк поневіченого дорослого чоловіка разом з осколком чавунного ядра та мушкетними кулями. Поховання поважної духовної особи у склепі та заможного підлітка, сучасників Мазепа були пограбовані та навмисно зруйновані мародерами; їх кістки викинули з домовин. На жаль, після відбудови цитаделі у 2008 р. розкопки там припинились. Вони потребують додаткових витрат на

Мальовані реконструкції п'яти типів фрагментованих керамічних полив'яних розеток з декору фасад Гончарівського палацу С. Дмитрієнка (верхній ряд) та Ю. Ситого, 2010 р.

Розташування п'яти типів полив'яних розеток на фризі антаблемента палацу Мазепа. Реконструкція В. Мезенцева, малюнок С. Дмитрієнка, 2010 р.

Глазуровані розетки XVII-XVIII ст. з фондів Національного заповідника "Софія Київська". Фото В. Мезенцева, 2005 р.

Низка керамічних розеток на фризі антаблементу друкарні XVIII ст. Києво-Печерської Лаври. Світлина В. Мезенцева.

відшкодування Батуринському заповідникові за пошкодження земляними роботами дорогих газонів та благоустрою цього туристичного об'єкту.

У другій половині 1690-х рр. Мазепа переніс свою головну резиденцію з цитаделі на околицю Гончарівку, що розташована за 2 км на південний схід від фортеці Батурина. З північного сходу новий гетьманський двір захищали кручі високого берега Сейму та річка. З заходу і півдня гетьман укріпив садибу валом висотою 2-2,4 м і шириною у підшві 9-12 м, ровом до 3 м глибини і коло 6 м завширшки та п'ятьма бастіонами. Це городище має полігональний плян з п'ятьма кутами. Таке планування та фланкуючі бастіони були запозичені з ранньомодерної європейської фортифікації. Площа в межах валів Гончарівки — коло 9 га — майже втричі менша за територію батуринської фортеці. Гончарівські вали і рови також були меншими, ніж дерево-земляні оборонні споруди фортеці й цитаделі міста XVII ст.

Археологічні дослідження валів і бастіонів Гончарівки у 1995 р. та 2009-10 рр. встановили, що вони були чисто земляними і не мали зрубних внутрішніх конструкцій та стін і веж на валах. Також не виявлено штучних укріплень вздовж схилів берега і річка. Можливо, Мазепа не мав часу і ресурсів звести дерев'яні стіни навколо своєї замської резиденції через його нескінченні походи на Правобережжя та виснажливе будівництво грандіозної Печерської фортеці у Києві,

найбільшої в Україні на початку XVIII ст.

Археологи не знайшли на Гончарівці слідів військових дій та людських решток. Вірогідно, царське військо зайняло цю гетьманську садибу з незавершеними укріпленнями без бою. Частина її мешканців, слуг та охорони, особливо наближені до Мазепи старшини такі, як полковник Дмитро Горленко, пішли з ним до шведської армії. Решта, мабуть, перейшла з Гончарівки до міцнішої батуринської фортеці і там розділила трагічну долю її захисників, як замковий священик о. Василь Песковий. Про названих мешканців цієї околиці розповімо нижче.

У палаці Мазепи на Гончарівці знаходились його приватні покої, парадна зала для офіційних реєпцій, бібліотека з добірною збіркою книг, галерія гарних портретів європейських і турецьких володарів та колекція рідкісної зброї. Літописи й документи повідомляють, що гетьман влаштовував там наради і бенкети з полковниками й урядовцями, святкування Великодня з традиційними з'їздами козацької верхівки, приймав послів французького і польського королів та сербських єпископів. Для розваги Мазепи і його гостей на прийняттях грала західня музична капеля. У його резиденції служили два німецькі лікарі, аптекар-перекладач з німецької, кілька італійських майстрів та слуги-поляки («гетьманського двору люди»), які використовувались також для охорони і таємних зносин з союзними маг-

Комп'ютерна реконструкція розбитої глазурованої кахлі з зображенням янгола з обличчавання печі палацу Мазепи на Гончарівці В. Сидоренка за фото В. Мезенцева, 2010 р.

натами Речі Посполитої та шведським королем. Охороняло садибу 300 піших мушкетерів сердюцького полку, що наймались з українців та іноземців і утримувались гетьманом.

Очевидно, у цьому мурованому палаці зберігався його архів, який Меншиков захопив і вивіз до Росії для слідства над «Мазепиною зрадою». Проф. Т. Таїрова-Яковлева знай-

шла тисячу листів і документів Мазепи з батуринського архіву в архівних сховищах Петербургу і опублікувала їх за підтримкою КІУСу.

На гончарівській резиденції розміщувалась державна скарбниця («скарбець»), де, зокрема, зберігались клейноди генеральних посадовців Гетьманату. За твердженнями тогочасних шведських, польських і французьких авторів, Мазепі вда-

Піч з покоїв Мазепи на Гончарівці, облицьована зеленими полив'яними кахлями з рослинно-геометричним орнаментом. Реконструкція і малюнок Л. Мироненко, 2011 р.

Реконструйована піч з кахлями бірюзової глазури в будинку-музеї генерального судді Василя Кочубея XVII ст. у Батурині. Світлина В. Мезенцева.

Фрагменти полив'яних пічних кахлів з рельєфним рослинним візерунком. Розкопки Гончарівки 2009 р. Фото В. Мезенцева.

а

Комп'ютерні реконструкції фрагментованої теракотової плити з гербом та монограмою Мазепи від оздоблення екстер'єру його палацу на Гончарівці, 2010 р.: В. Сидоренка за фото В. Мезенцева і малюнком Ю. Ситого (а), С. Дмитрієнка та В. Мезенцева (б).

б

лось десь сховати і вивезти свої незліченні скарби після розгрому Батурина до шведського війська.

У листах до Мотрі Кочубей він згадує, що його кохана втекла з дому до Мазепиною «покою мурованого» у 1704 р., але гетьман в ім'я християнської моралі і чести повернув дівчину до батьків.

Археологічні дослідження залишок гончарівського палацу в 2009-10 рр. свідчать, що його пограбували і спалили царські війська у 1708 р. Відтоді споруда стояла у запустінні, поступово руйнувалась і розбиралась на цеглу протягом XVIII-XX ст.

Минулого літа археологи майже закінчили багаторічні розкопки фундаментів та розвалів стін палацу і підготували поточнені плян та комп'ютерні реконструкції його екстер'єру. За останніми архітектурно-археологічними дослідженнями, палац Мазепи мав глибокий підквадратний склепінчастий підвал з чотирма кімнатами, три наземні поверхи, ймовірно, з дерев'яними перекриттями, мансарду/аттік з вальмовим дахом із заломом та вертикальну центрич-

ну симетричну об'ємно-просторову композицію. Разом з підвалом і мансардою споруда мала п'ять ярусів.

З півночі до основного об'єму палацу відпочатку прибудували прямокутне цегляне службове приміщення. В його підвалі археологи виявили рештки коридору, комори і сходів. У наземній частині прибудови також могли розміщуватись сходи на верхні поверхи палацу. Разом із прибудовою його довжина становила біля 20 м і ширина 14.5 м. На ті часи це була велика житлова споруда.

Палац мав типовий зовнішній пластичний декор західного барокко. Поверхи відокремлював і завершував антаблемент з профільованими карнизами. На думку В. Мезенцева, чисельність різноманітних форм керамічних профільованих карнизних бльоків палацу, знайдених 2009-10 рр., підкріплює уявлення більшості дослідників про його багатоповерховість. Вікна були облямовані лиштвами з трикутними й лучковими сандриками. Чільну фасаду вінчав трикутний фронтон, а наріжжя стін кожного ярусу при-

крашали цегляні колони чи півколони на п'єдесталах з керамічними профільованими базами та кам'яними різьбленими капітолями композитного ордеру. За визначенням В. Мезенцева, палац Гончарівки побудували й оздобили загалом за стилем зрілого віленського (вільнюського) барокко, збагаченого характерними декоративними елементами архітектури Києва XVII-XVIII ст.

Такими є знайдені археологами фрагментовані напівсферичні мископодібні керамічні деталі з рельєфними розетками, вкриті багатобарвною поливою/емаллю. Ю. Ситий ґрунтовно дослідив уламки цих деталей, встановив їх діаметр приблизно 32-35 см, виділив п'ять орнаментальних типів та намалював первинні чорно-білі реконструкції. С. Дмитрієнко та В. Мезенцев підготували мальовані кольорові реконструкції цих типів розеток та комп'ютерну реконструкцію чоловічої фасади палацу з такими керамічними прикрасами. За аналогіями, їх прибивали цвяхами до фризів антаблементу верхнього чи усіх поверхів споруди. Різні типи розеток чергували там низками.

Цей прийом опорядження антаблементу полив'яними поліхромними розетками широко використовували в мурованій церковній та монастирській архітектурі Києва гетьманського періоду. Звідти його перенесли лише в декор двох базилікальних храмів Переяслава-Хмельницького і Полтави середини XVII-початку XVIII ст. та Мазепиною палацу на Гончарівці. В інших будовах Батурина та житлах України в цілому такі керамічні оздоби не відомі.

Вірогідними взірцями для створення західної композиції та синкретичного зовнішнього оформлення

Керамічна глазурована плита з гербом і монограмою Мазепи з опорядження фасаду його гончарівського палацу. Мальована реконструкція С. Дмитрієнка та В. Мезенцева, 2010 р.

гончарівського палацу були зруйновані собори Братського Богоявленського (1690-93 рр.) та особливо Микільського (1690-96 рр.) монастирів Києва і, можливо, Троїцький собор Батурина (коло 1692 р.), залишки якого наша експедиція розкопала у 2006-09 рр. Ці споруди Мазепи поєднували риси бароккової католицької баневої базилики, адаптованої з архітектурної школи Вільни, з самобутніми формами і орнаментальною православної церков українського барокко. Фризи антаблементу вказаних київських храмів також прикрасили полив'яними розетками за місцевим звичаєм.

Тож Мазепин палац на Гончарівці є найранішим прикладом застосування комбінації декоративних прийомів західного та українського (точніше, київського) барокко у світській архітектурі козацької дер-

жави. Він явно належав до іншого типу, ніж відомі нам цегляні одноповерхові чи зрідка двоповерхові світлиці та кам'яниці козацької старшини, зведені й оформлені згідно з народньою традицією. Його вертикальний багатоярусний дизайн, центричне плянування і змішаний стиль убору екстер'єру не знаходять аналогій у житловій архітектурі Гетьманщини.

Підлоги гончарівського палацу були вкриті фігурними теракотовими та глазурованими плитками блакитного й зеленого кольорів. Огрівальні печі та ватрани облицьовували високохудожні кахлі з рельєфними рослинними і геометричними візерунками місцевого походження і сюжетними зображеннями. Багато з кахлів вкриті зеленою чи різнобарвними поливами. У Торонтському університеті комп'ютерним методом відтворені зображення янголів з розпростертими крилами на розбитих поліхромних глазурованих і теракотових кахлях. Такий образ янгола (putto) запозичили з малювання й скульптури ренесансу чи барокко Західної Європи.

Студентка історії Чернігівського університету і учасниця розкопок Батурина Людмила Мироненко спеціально досліджує кахлі й розетки Мазепиноного палацу під науковим керівництвом Ю. Ситого. Тут передруковано її цікаву графічну реконструкцію простішої монохромної полив'яної кахляної печі-груби, що опалювала й прикрашала цей палац.

У 2009-10 рр. серед решток палацу на Гончарівці археологи знайшли багато уламків керамічних плит із зображенням герба з монограмою Мазепи. Деякі з плит є теракотові, а інші вкриті синьою, блакитно-зеленою, білою і жовтою глазур'ю. Правдоподібно, вони вінчали по-

Уламки керамічних глазурованих плит із зображеннями геральдичних символів Мазепи: місяця і зірки та літер з його монограми. Розкопки Гончарівки 2009-10 рр. Знімки Ю. Ситого та В. Мезенцева.

Розкопки котловану зрубного житла («покоєва хата») Мазепиної садиби на Гончарівці у 2010 р.

ртали входів до палацу. Ю. Ситий вважає, що геральдичні плити також розміщувались низкою у вигляді фризу на його фасадах. Мабуть, глазуровані плити оздоблювали чільну фасад, а дешевші теракотові — бічні фасади.

Дослідникам вдалось встановити їх розмір (41 x 33.5 см) і зробити мальовані та комп'ютерні реконструкції теракотової і полив'яної поліхромної гербових плит. Вони мають рельєфи якоро-подібного хреста, півмісяця з людським обличчям та шестикутної зірки в обрамленні гірлянд з листям і квітами, які завиваються кільцями у бароковому стилі. Геральдичні символи оточує вісім кириличних літер — І. М. Г. В. Ц. П. В. З., — що є абревіатурою імені та гетьманського титулу Мазепи, котрий включав титул його сюзерена, російського царя. В. Мезенцев пропонує наступне прочитання восьми літер на реконструйованих геральдичних плитах з опорядження палацу на Гончарівці: **Іван Мазепа, Гетьман Війська Царської Пресвітлої Величності Запорізького.**

Відзначимо, що в цій монограмі титул монарха незвичайно скоротили. Там бракує літери Є (Єго) від тогочасного офіційного царського титулу російською мовою: **Єго Царского Пресветлого Величества.** Більшість зразків Мазепиних гербів, що дійшли до нас, мають дев'ять ініціалів звичайного повного титулу гетьмана російською мовою — **І. М. Г. В. Є. Ц. П. В. З.:** **Іван Мазепа Гетман Войска Єго Царского Пресветлого Величества Запорожского.** Однак монограми з подібним скороченням чи цілковитим вилученням звідти монаршого титулу відомі, наприклад, на геральдичних емблемах Мазепи, викарбуваних на срібних шатах кіоту ікони, кухлі, медальйоні та інших металевих мистецьких витворах, фундованих гетьманом. Чотири

з них експонувались на виставці «Україна — Швеція: на перехрестях історії», яка відбулась в Українському музеї у Нью-Йорку 2010 р.

Це є перша знахідка Мазепинового герба у Батурині та його унікальне зображення різнобарвною поливою на кераміці. Композиція, рельєфний малюнок і колірна гама геральдичних символів, літер та їх облямування переплетеними стилізованими гірляндами на плитах з Гончарівки мають спільні та своєрідні риси у порівнянні до різноманітних відомих дизайнів герба гетьмана. Переважна більшість з них є монохромні чи втратили кольори.

В. Мезенцев гадає, що керамісти-кахлярі, котрі формували та розписували глазур'ю геральдичні плити з Гончарівки взорували на ілюстрації київських чи чернігівських стародруків кінця 1680-90-х рр. з численними гербами Мазепи, скоріше за все, на гравюрі Івана Щирського (бл. 1650-1714 рр.). Гетьман також міг замовити цьому талановитому художникові киево-чернігівської граверської школи намалювати оригінальний ескіз свого герба, на основі якого керамісти виготовили теракотові й полив'яні геральдичні плити для убору батуринського палацу. Так припускається вплив графічного мистецтва Києва й Чернігова на дизайн новознайденого Мазепинового герба.

За оцінкою Ю. Ситого, пічні кахлі, геральдичні плити та розетки гончарівського палацу є найкращими зразками кахлярського ремесла України кінця XVII-початку XVIII ст. Він вважає, що Мазепа сам замовив набір та декор керамічних прикрас для своєї столичної резиденції і вони свідчать про його витончений артистичний смак. На думку дослідника, ці облицювальні деталі виготовили найдосконаліші майстри кахлі Гетьманщини, яких гетьман запросив до Батурина з Києва.

Мідяний хрест XVII ст., знайдений біля здогаданого місця розташування садибної церкви (зворотний бік є праворуч). Світлини В. Мезенцева.

Це узгоджується з висновком В. Мезенцева про перенесення засобу орнаментативної фасаду палацу Гончарівки полив'яними розетками з київської архітектури.

Таким чином, палац Мазепи на батуринській околиці Гончарівці виділявся монументальністю, багатоповерховістю, модною західною бароковою архітектурою та розкішними керамічними оздобами київського ґатунку серед тогочасних цивільних споруд козацької держави.

У 2009-10 рр. археологи почали стаціонарні й розвідкові дослідження залишків сусідніх з палацом дерев'яних будов і запропонували перші гіпотетичні комп'ютерні реконструкції цього архітектурного комплексу в природному середовищі Батурина. За 36 м на південь від палацу експедиція майже повністю розкопала котлован великого зрубного житла з ганком Мазепинового подвір'я. Воно мало розміри близько 9 x 9 м та глибокий підвал (7.25 x

7.7 м) для зберігання припасів. Здогадно, хата мала наземний поверх на чотири кімнати і була приміщенням для гостей, прислуги, чи вищевказаних іноземних фахівців. Документи згадують «покоєву хату» на садибі Мазепи, де він приймав московського боярина у 1707 р.

Торішні археологічні дослідження виявили, що це житло було пограбоване нападниками у 1708 р., але не спалене. Мешканці навколишніх слобід чи сіл довершили грабунок полишеного зрубу і в другій чверті XVIII ст. розібрали для перевикористання його колоди.

Писемні джерела неодноразово повідомляють про дерев'яну церкву, яку побудували поблизу гетьманського палацу до 1700 р. Храм пережив погром Батурина 1708 р., але з того часу стояв у запустінні з частково втраченим іконостасом. За Розумовського цієї церкви вже не існувало. Документи згадують замкового священника Василя Пескового, котрий мав свій двір на

Гончарівці. Він взяв участь у повстанні мазепинців і загинув під час його придушення.

У 2010 р. приблизно за 30 м на північний захід від палацу наша розвідкова траншея відкрила рештки дерев'яної нежитлової споруди з підклітом XVII-XVIII ст. Експедиція плянує розкопати її і перевірити припущення про розташування там садибної церкви.

Минулого року поруч з цією будовою знайшли рідкісний масивний хрест з мідяного сплаву в формі чотирилисника (квадрифолій) розміром 8.2 x 5.5 см XVII ст. На ньому є рельєфи Розп'яття та на зворотньому боці, можливо, св. Іллі Пророка, погруддя святих на заокруглених кінцях хреста та грецькі написи. Такий тип хреста називається «наперсним» і носили його на ланцюжку поверх пастирського облачення. За Мазепи його носило найвище духовенство. Знайдений хрест також міг бути реліквією, привезеною з місць християнського паломництва чи пов'язаною з культом якогось святого, і зберігатись у церкві чи гетьманському палаці. Чи не загубили його під час пограбування Мазепинового двору?

1995 р. за 50-70 м на південний захід від палацу виявили залишки поварні, комор, льохів та інших дерев'яних і земляних господарчих й службових будівель цього комплексу. Археологи також відкрили споруди, попередньо інтерпретовані як завалені колодязь і підземний хід, що прямує до схилів берега Сейму. Описи Батурина 1726 р. та 1760 р. повідомляють, що на Гончарівці та сусідніх слободах знаходились садиби двох кухарів і дванадцяти слуг Мазепи та склади для возів та реманенту. Там також селились гончарі й землероби до і після подій 1708 р.

Плян-схема укріпленої садиби Мазепи на околиці Батурина Гончарівці за В. Коваленком, Ю. Ситим та В. Мезенцевим.
Комп'ютерна графіка С. Дмитрієнка, 2011 р.

На Гончарівці стояв двір прилуцького полковника Дмитра Горленка (1660-1731 рр.), одного з довірників і однодумців Мазепи. Він вірно послідував за Мазепою до шведського табору, емігрував з ним до Молдови і

виконував дипломатичні місії у Туреччині. Коли Горленко повернувся в Україну 1714 р., то був засланий з родиною на 15 років до Москви, де і помер. Ці згадані у джерелах садиби ще не локалізовані.

Розвідкові археологічні дослідження 1995-2010 рр. показали, що Мазепине подвір'я займало площу коло 2.5 га на північно-східній ділянці території Гончарівки, оточеної валом (біля 9 га). Дотепер на її більшій частині на захід і південь від гетьманського двору знайдено ще мало слідів заселення у XVII-початку XVIII ст. За описами Батурина 1725 р., 1726 р. та 1760 р. Мазепин двір мав сад, а в межах валів Гончарівки були невеликий березовий гай та орне поле.

Експедиція також провела розкопки на місці пам'ятника гетьманові Пилипові Орликові (1710-42 рр.), найближчому соратникові Мазепи та авторові Української Конституції 1710 р., який держава готувалась встановити біля батуринського Археологічного музею. Археологи відкрили там залишки жител і зернових ям князівської й козацької доби та шар згорілої забудови, що лишився від великої пожежі міста у 1708 р. Сумно,

Мурований палац та дерев'яні покоева хата і церква Мазепиної садиби на Гончарівці.
Гіпотетична реконструкція В. Мезенцева, малюнок і комп'ютерний колаж С. Дмитрієнка, 2011 р.

Нездійснений амбітний проєкт побудови меморіальних каплиці та собору, присвячених 300-річчю Батуринської трагедії 1708 р., біля цитаделі. Комп'ютерний колаж 2008 р.
Фонди Батуринського заповідника.

що теперішні державні фінансові скорочення зупинили спорудження в Батурині цього монумента, а також цінного бронзового пам'ятника козакам як оборонцям віри та української Церкви.

Окрім археологічних знахідок, згаданих вище, у ході торішніх розкопок решток споруд на Гончарівці знайдено три срібні монети польського короля Сигізмунда III Вази (1587-1632 рр.), дві російські мідяні монети, два імпортовані керамічні мундштуки від голландських люльок, теракотову декоровану козацьку люльку (чубук) та бронзовий литий біконічний гудзик з рельєфною орнаментациєю місцевої продукції XVII-XVIII ст. Багато фрагментів потрошеного і оплавленого скляного посуду, обпалених полив'яних кахлів та плиток підлоги палацу, мідяний гудзик від російського армійського мундиру, свинцева мушкетна куля і уламки залізних замків є археологічними свідченнями про захоплення, пограбування і спалення Мазепиної резиденції у 1708 р.

На визначній виставці «Україна-Швеція» в Українському музеї Нью-Йорку в 2010 р. були представлені майстерні кахлі та дві позолочені мідяні ікони Богородиці з Христом-Немовлям XVII-XVIII ст., які знайдені у Батурині й зберігаються в його Археологічному музеї. На виставці «Україна-Швеція», влаштованій 2008 р. у Києві, демонструвалось кілька металевих артефактів з батуринських розкопок.

Археологічні та історичні дослідження залишок валів і бастіонів, мурованого палацу та дерев'яних споруд подвір'я Мазепи на околиці Батурина Гончарівці поповнили наші знання про ще недостатньо вивчені фортифікацію, архітектуру, декор, планування і забудову

багатих замських садиб-замків українських гетьманів. В результаті десятилітніх розкопок там українсько-канадської експедиції ця гетьманська резиденція стала найкраще дослідженою археологічно і найважливішою в Україні.

* * *

Незважаючи на політичні зміни в Україні та бюджетні скорочення минулого і цього року Батуринський Національний історико-культурний заповідник (директорка Наталя Реброва) успішно продовжує музейну, екскурсійну і науково-дослідницьку роботу, тісно співпрацює з археологами та сприяє нашим розкопкам, видає гарні путівники, буклети і свою газету та провадить конференції з вивчення гетьманської столиці. Батурин лишається одним з найпопулярніших центрів туризму України. Минулого року його музеї та архітектурні пам'ятки оглянуло 170,000 туристів з України та зарубіжжя, що є незначно менше, ніж у рекордному 2009 р. (212,000 відвідувачів).

13 листопада 2010 р. заповідник організував відзначення річниці Батуринської трагедії 1708 р. з церемонією перепоховання решток загиблих, які ми знайшли в ході розкопок кладовища Троїцького собору на фортеці у 2009 р. Були присутні працівники заповідника, мер міста, парох Покровської церкви УПЦ КП о. Роман Кривко, Батуринський козацький полк та інші батуряни, археологи В. Коваленко, Ю. Ситий, члени нашої експедиції, студенти та аспіранти Чернігівського університету.

18 березня 2011 р. дирекція заповідника провела заходи на честь дня народження гетьмана Кирила Розумовського, а 20 березня вшанувала гетьмана Івана Мазепу з нагоди його дня народження. У відбудованій гетьманській резиденції на цитаделі відкрили виставку, присвячену Мазепі. В сусідній Воскресінській церкві о. Кривко відправив Службу Богу за вічний спокій його душі.

12-13 травня у заповіднику відбулась наукова конференція на тему «Батуринський Свято-Микільський Крупицький монастир як релігійний, господарський та культурний осередок». З підтримкою Чернігівського університету, особисто декана історичного факультету проф. О. Коваленка, заповідник організував десять подібних конференцій та видав збірники їх матеріалів. Цього року вийде з друку така чергова збірка академічних статей *Батуринські читання 2009*.

15-17 квітня в Чернігівському університеті відбулась щорічна (десята) міжнародня студентська археологічна конференція з публікацією збірника тез доповідів. Сім

праць там присвячено історії та старожитностям Батурина середньовічного та козацького періодів. Вони написані студентами, учасниками наших розкопок під науковим керівництвом В. Коваленка та Ю. Ситого і двома співробітницями музеїв Батуринського заповідника. Тож інтерес молодих вчених в Україні до студій гетьманської столиці лишається високим і достатня кількість студентів збирається взяти участь в подальших розкопках Батурина.

* * *

Улітку 2011 р. українсько-канадська експедиція продовжить археологічні дослідження залишок садиби Мазепи на Гончарівці та пошук мурованих будов і поховань жертв трагедії 1708 р. на фортеці Батурина. Враховуючи теперішню політичну і економічну ситуацію в Україні, годі й сподіватись на значну державну субсидію на ці розкопки, як у минулі роки. Чернігівська обласна адміністрація плянує надати скромну фінансову допомогу, якої вистачить лише на транспортацію експедиції. Тому археологи звертаються до українських організацій, фондаций, кредитівок, компаній, громад та меценатів у Канаді та ЗСА з проханням надалі підтримувати Батуринський проєкт. Тих добродіїв, які бажають допомогти новим археологічним, історичним та архітектурно-мистецьким студіям Батурина, відтворенню вигляду зруйнованих споруд Мазепиноного двору та публікації результатів цих дослідів, ласкаво просимо надіслати чеки з пожертвами за адресою: **Prof. Zenon Kohut, Director, Canadian Institute of Ukrainian Studies, 430 Pembina Hall, University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada T6G 2H8.** Будь-ласка, виписіть Ваші чеки на: “Canadian Institute

of Ukrainian Studies, Memo/Re: Baturyn Project”.

Цей інститут надішле Вам офіційну посвідку для сплачування податків. Усім спонсорам і жертводавцям буде висловлена подяка у пов’язаних з проєктом публікаціях та публічних лекціях.

За додатковою інформацією про Батуринський археологічний проєкт у Північній Америці просимо звернутись до Dr. Volodymyr Mezentsev, 100 High Park Ave., Apt. 808, Toronto, Ontario, Canada M6P 2S2. Тел.: (416) 766-1408. Email: v.mezentsev@utoronto.ca. У В. Мезенцева можна замовити диск DVD з його багатоілюстрованою лекцією «Розкопки і архітектурні реконструкції у Батурині 2008 р. та відзначення 300-ліття Батуринської трагедії» українською мовою (45 хв.), а також диск DVD чи відеокасету VHS-NTSC з професійним науково-популярним документальним фільмом про історію і культуру Батурина козацьких часів та розкопки міста у 2001-02 рр. українською чи англійською мовами. Цей фільм демонструвався на вищезгаданій виставці «Україна-Швеція» в Українському музеї Нью-Йорку і дістав схвальні відгуки від відвідувачів та музейної адміністрації.

В Україні за довідками про розкопки Батурина, будь-ласка, зверніться до д-р Володимира Коваленка, Чернігівський національний педагогічний університет, вул. Гетьмана Полуботка, 53, Чернігів 14013, Україна. Тел.: (462) 774-296. Email: vpkarh@ukr.net. Від керівництва Батуринського проєкту щиро дякуємо українцям Канади та Америки за щедру підтримку протягом десяти років і сподіваємось з Вашою допомогою відкрити нові сторінки славної й драматичної історії столиці козацької України та головної резиденції великого гетьмана Івана Мазепи.

Відзначення роковин загибелі Мазепиної столиці у 2010 р. Батуряни й гості несуть квіти до пам'ятного хреста жертвам трагедії у цитаделі. Служба за упокій їх душ (о. Роман Кривко) перед похованням знайдених решток загиблих у крипті Воскресінської церкви. Фото В. Коваленка.

Відбудована цитадель-замок, первинна гетьманська резиденція Батурина XVII ст.
на високому березі р. Сейму. Світлини В. Мезенцева, 2010 р.

